

Zefiryn Jędrzyński

Janina Gardzielewska (1926-2012), wielka dama kultury i światowej fotografii

Rocznik Toruński 39, 279-286

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janina Gardzielewska (1926–2012), wielka dama kultury i światowej fotografii

*Zefiryn Jędrzyński
Toruń*

Z Niną (jak siebie nazywała) i jej mężem Zygfydem przyjaźniliśmy się ponad pół wieku. Nie ma ich już wśród nas, Zygfryd Gardzielewski zmarł 11 lat temu, a Nina 4 kwietnia 2012 r. Trudno wspominać ich osobno. Spotykali się też na łamach „Rocznika Toruńskiego”, który opracowywał graficznie Zygfryd, ozdabiając go zdjęciami żony. Byli nadzwyczaj dobranym i znanym powszechnie w Toruniu małżeństwem artystycznym. W szarmanckim, dawnym stylu, dziesiątki lat Nina prowadziła męża „pod rękę” (był od niej niższy) wszędzie, gdzie działy się sprawy związane z kulturą, sztuką, literaturą i życiem duchowym Torunia w ogóle. Uwielbiała swojego męża, doceniała jego talent oraz zaangażowanie w twórcze życie Torunia i wspierała go, jak tylko mogła. Sama była artystką fotografikiem światowej sławy, ale nigdy nie mówiła o swoich sukcesach, nawet bagatelizowała je. Natomiast nobilitowała artystyczne osiągnięcia męża, znanego artysty grafika oraz twórcy pięknej książki i czcionki nazwanej z miłości do rodzinnego miasta – antykwą toruńską.

Po śmierci męża (1914–2001) Nina straciła wiarę w sens dalszego życia, tym bardziej że sama była już wtedy dotkliwie chora. Pozbierała się jakoś. Zajął się porządkowaniem spuścizny męża i swojej. Uczestniczyła tylko w ważniejszych wydarzeniach, m.in. w sesji ogólnopolskiej poświęconej dorobkowi jej męża, w odsłonięciu jego tablicy pamiątkowej w muzeum drukarstwa i papiernictwa w Grębocinie. Odebrała też osobiście w 2007 r. nagrodę z rąk prezydenta Torunia – Me-

dal Honorowy „Thorunium”. Poza wizytami w szpitalu i u lekarzy rzadko wychodziła. Przyjmowała w domu przyjaciół, odpisywała na listy i dosłownie do ostatnich chwil życia „pożerała” książki.

Była wielce kulturalną damą w najlepszym tego słowa znaczeniu, wybitną artystką fotografikiem, działaczką kultury, miłośniczką sztuki i książki oraz kolekcjonerką kopernikanów. Nie ukończyła studiów, podobnie jak jej znany ojciec, ceniony artysta fotografik Alojzy Czarnecki (1893–1980), i jej mąż, artysta grafik Zygfryd Gardzielewski (1914–2001). Uzyskali jednak artyzmem, wiedzą i umiejętnościami tytuły przynależne ludziom z dyplomem, prowadzili także zajęcia na UMK.

Urodzona 13 lipca 1926 r. w Więcborku, córka Alojzego i Jadwigi (z d. Ryterskiej) Czarneckich, fotografowania uczyła się od ojca, który z sześcioma braćmi kontynuował tradycje rodzinne zawodu. Zajmował się nim w Poznaniu w rodzinie Czarneckich 12 osób, w tym ojciec Alojzego i czterech jego braci. Od 1936 r. Nina mieszkała nieprzerwanie w Toruniu z rodzicami, a następnie z poślubionym w 1948 r. artystą grafikiem, wybitnym artystą książki i typografii – Zygfrydem Gardzielewskim. Tu w 1939 r. ukończyła szkołę podstawową, dalszą edukację w szkole średniej przerwała wojna. W czasie okupacji pracowała jako siła pomocnicza w zakładach fotograficznych, a po powrocie ojca z niemieckiego obozu koncentracyjnego w Stutthofie – u jego boku, także w jego zakładzie fotograficznym po wojnie przy ul. Chełmińskiej.

Po ojcu odziedziczyła talent, poczucie humoru i pogodę ducha. Wcześniej zajęła się fotografią artystyczną. Już w 1947 r. otrzymała I nagrodę w konkursie fotograficznym pn. „Piękno Torunia” i odtąd, do 1984 r., uczestniczyła w 67 wystawach międzynarodowych, ogólnopolskich i okręgowych Związku Polskich Artystów Fotografików. Miała 9 wystaw indywidualnych: od pierwszej w 1962 r. w warszawskiej Kordegardzie, do wystawy retrospektywnej w Małej Galerii Fotografiki w Toruniu w listopadzie 2005 r. i wspólnej z pośmiertną wystawą męża, pt. „Sztuka poligrafii Zygfryda Gardzielewskiego – sztuka fotografii Janiny Gardzielewskiej”, eksponowanej w 2002 r. w Grudziądzu (Muzeum) i Toruniu (Dwór Mieszczkański i Biblioteka UMK).

Portretowała znakomicie uczonych, artystów, twórców, ludzi sztuki i teatru. Komponowała też zdjęcia odzwierciedlające ich charaktery, ale także byt codzienny szaraczków. Chętnie fotografowała architekturę, zwłaszcza zabytki gotyckie Torunia, które w jej ujęciu uzyskały niedostrzegany dotąd blask, a także eksponaty muzealne. „Znana i powszechnie poważana jako klasyk polskiej fotografii [...], łączy warsztat klasyka z językiem kracjonisty” – tak zdefiniował jej twórczość znawca sztuki fotografowania P. Pierściński.

Od 1953 r. była już członkiem Związku Polskich Artystów Fotografików, co poświadczało wysoki kunszt jej prac. Przez trzy kadencje była prezesem Okręgu Bydgosko-Toruńskiego ZPAF i przez dwie kadencje członkiem Rady Artystycznej ZG ZPAF. Powołała w Toruniu Galerię Fotografii Współczesnej „Prezentacje”, którą prowadziła w latach 1968–1971. Wystawiali w niej wybitni fotograficy, w tym Edward Hartwig, Zofia Rydet, Wiesław Prażuch, Zbigniew Łagocki, Wojciech Plewiński, Tadeusz Biliński, Paweł Pierściński, Adam Bujak. Była też inicjatorką i organizatorką stałej Małej Galerii Fotografiki ZPAF przy ul. Podmurnej w Toruniu, którą prowadziła kilkanaście lat. Miała stały kontakt z młodymi pasjonatami fotografii.

Od 1960 r. miała najwyższe wyróżnienia międzynarodowe: tytuł Artiste FIAP (Fédération Internationale de l'Art Photographique), a od 1964 r. – Excellence FIAP. Była laureatką wielu nagród i prestiżowych medali. Ważniejsze z nich to: w 1958 r. – II nagroda Ministra Kultury i Sztuki za prace na Ogólnopolskiej Wystawie Fotografii; w 1959 – nagroda wojewody bydgoskiego I stopnia za całokształt działalności i osiągnięcia w dziedzinie fotografiki; w 1960 – złoty medal na wystawie Fotografi Della Nuova Generazione w Peszarze i Mediolanie; w 1965 – złoty medal na wystawie Internationale Fotoaustellung w Kolonii; w 1966 – Grand Prix na OWF z okazji 500-lecia podpisania II pokoju toruńskiego; w 1972 – „Złocisty Jantar” – główna nagroda i dyplom ZPAF w Gdańsku; w 1977 – Medal im. Jana Bułhaka; w 1983 – I nagroda na wystawie poplenerowej „Toruń 750”; w 1984 – nagroda I stopnia Ministra Kultury i Sztuki za całokształt twórczości.

Nina i Zygfryd Gardzielewscy

Nina i Zygfryd Gardzielewscy w swoim mieszkaniu
przy ul. Warszawskiej 8/2

Zdjęcia jej autorstwa ilustrują liczne programy teatru Wilama Horzycy i „Baja Pomorskiego”, katalogi zbiorów Muzeum Okręgowego, BWA w Toruniu, „Rocznik Toruński”, „Nowości” i wiele periodyków, także ogólnopolskich. W 1983 r. ukazał się album J. Grabowskiej pt. *Bursztyn polski*, który ilustrują kolorowe zdjęcia autorstwa jej oraz J. Korpala. Wydany w 1984 r. z tekstem B. Rymaszewskiego album pt. *Toruń epoki Kopernika* zawiera jej 100 fotografii czarno-białych. Bibliofilskie wydanie wierszy M. Kaloty-Szymańskiej pt. *Album toruńskie* ilustruje 8 fotogramów artystki. Jej prace znajdują się w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu (tzw. Teka toruńska) oraz w Bibliotece UMK w Toruniu.

Wielkie mieszkanie przy ul. Warszawskiej 8 wypełnione było setkami książek. Obdarowała nimi biblioteki (m.in. szkołę w Czerniewicach, gdzie jest ulica imienia Zygryda Gardzielewskiego), przede wszystkim zaś Bibliotekę UMK. Serdecznie zajęła się tym darem dr hab. Anna Supruniuk, wtedy kustosz Biblioteki, która poznała się na wartości tych zbiorów i potrafiła nawiązać przyjazny kontakt z hojną sponsorką. Tak opisała z sercem przyjęty dar: „Biblioteka Uniwersytecka w latach 2004–2005 otrzymała w darze od Janiny Gardzielewskiej zespół kilku tysięcy fotografii, druków okolicznościowych, dokumentów, korespondencji, wycinków prasowych i pamiątek dotyczących życia i działalności twórczej Ofiarodawczyni oraz jej męża Zygryda Gardzielewskiego (zm. 2001). Przekazana dokumentacja obejmuje także materiały dotyczące działalności twórczej członków Okręgu Toruńsko-Bydgoskiego Związku Polskich Artystów Fotografików, kilkakaset książek polskich i obcych, broszur, katalogów teatralnych i wystaw, czasopism, do których szatę graficzną zaprojektował Z. Gardzielewski, książki z dedykacjami dla Państwa Gardzielewskich, wydawnictwa bibliofilskie, niskonakładowe oraz tzw. private press, w całości opracowane plastycznie i graficznie przez Z. Gardzielewskiego. Dar obejmuje również dwa portrety: Janiny Gardzielewskiej (olej – autorstwa Brunona Gęstwickiego) i Zygryda Gardzielewskiego (pastel – autorstwa Konrada Dargiewicza)”.

Od 1948 r. przez 15 lat (do śmierci pisarza) prowadziła regularną korespondencję z Gustawem Morcinkiem. Udostępniła ją do publika-

cji: *Morcinek do Dziewczyny ze Wschodniej Ballady. Listy Gustawa Morcinka do Janiny Gardzielewskiej* (Katowice 1983, s. 326). Oryginały tych listów i licznych innych znanych osobistości polskiego życia kulturalnego (łącznie około 2 tys.) podarowała też Biblioteka UMK. Są w tym zbiorze także listy wybitnego grafika i pisarza Konstantego M. Sopoćki, na bazie których napisała uroczą książeczkę pt. *Kronika bibliofilskiej przyjaźni* (Toruń 1994). Poświadcza ona jej talent narratorski oraz subtelne poczucie humoru. Przypomnijmy jeszcze, że Archiwum UMK otrzymało od wdowy po A. Czarneckim – Oduszki Bernadety Czarneckiej 343 negatywy w formacie od 6/6 do 10/15, wykonanych przez A. Czarneckiego, znakomitych portretów rektorów, dziekanów, profesorów i znaczących pracowników Uniwersytetu M. Kopernika. Czarnecki był też dokumentalistą życia Torunia i jego mieszkańców, którego bezcenne fotografie (łącznie ze zdjęciem bezrękiego kapitana z szablą na defiladzie w wyzwolonym w 1945 r. Toruniu) rodzina podarowała Archiwum w Toruniu.

Zainteresowania Gardzielewskiej były bardzo wszechstronne. Była zafascynowana m.in. Mikołajem Kopernikiem. Czytała co się dało na jego temat i zbierała wszystko, co wiązało się ze sławnym torunianinem. Nadzwyczaj cenne zbiory przekazała bezpłatnie w latach 1960–1964 Muzeum Kopernika w Toruniu. Kurator tego Muzeum, Janina Mazurkiewicz, stwierdza, jak to podała Janina Huppenthal w publikacji *Toruńscy bibliofile Kopernikowi*, że dar ten stanowi najwartościowszą część zbioru Muzeum. Tworzą je druki zwarte, opracowania, oryginały wydań, druki okolicznościowe, kolekcje grafiki, czasopisma – wydania specjalne gazet i tygodników z okazji jubileuszy oraz znaczki. W zbiorze tym znajdują się m.in. pierwsze polskie wydanie – tzw. warszawskie *De revolutionibus* z 1854 r., wydanie toruńskie z 1873 r., wydrukowane dla uczczenia 400-lecia urodzin wielkiego torunianina, pierwsza monografia o Koperniku autorstwa Jana Śniadeckiego z 1802 r., prace Ignacego Polkowskiego oraz kilku innych zasłużonych badaczy życia i dzieła Kopernika. W zbiorze tym znalazły się najstarsze wizerunki astronoma w grafice XVII–XX w. Wyjątkowo cenny jest także zespół znaczków pocztowych związanych z Kopernikiem. Osobliwością tego zespołu są znaczki wykonane przez oficerów – jeńców obozu w Woldenbergu.

Janina Gardzielewska w 2002 r.

Jej pasja kolekcjonerska kopernikanów i wiedza o dziele i życiu wielkiego odkrywcy była niemała. Wiedziano i doceniano to, skoro w powstałym z inicjatywy prof. Władysława Dziewulskiego w czerwcu 1952 r. w Toruniu oddziale Polskiego Towarzystwa Miłośników Astronomii 26-letnią wtedy Ninę wybrano na jego wiceprezesa i sekretarza. Gardzielewska organizowała nawet w Dworze Artusa doroczne uroczystości urodzin wielkiego Polaka, nim stały się one oficjalnym świętem UMK.

Od 1954 r. była członkiem aktywnym Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu oraz Towarzystwa Miłośników Torunia.

Można bez końca mówić o bogatej osobowości Niny Gardzielewskiej, jej ciekawości świata oraz ludzi, licznych przyjaźniach z uczonymi i twórcami, zanikającej kulturze prowadzenia korespondencji i pasji czytania bez umiaru dobrych i mądrych książek. Mieszkała długie lata przy ul. Warszawskiej 8. Wysokie obszerne mieszkanie było wypełnione książkami i dziełami sztuki, był to swoisty salon kultury i sztuki, odwiedzany także chętnie przez wybitnych twórców z Polski i zagranicy. Po śmierci męża zamieszkała przy ul. Krasińskiego 38/2.

Została odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, odznaką „Zasłużony Działacz Kultury”, a w 2007 r. wspomnianym już najwyższym wyróżnieniem prezydenta Torunia, medalem „Thorunium”.

Zmarła 4 kwietnia 2012 r., została pochowana obok męża na cmentarzu św. Jerzego przy ul. Gałczyńskiego w Toruniu.

Bacciarelli M., *Ożywione zabytki*, Fakty i Myśli, 1972, nr 7; Garztecki J., *Świat Janiny Gardzielewskiej*, Pomorze, 1962, nr 11; tenże, *Janina Gardzielewska, czyli odpowiedzialność*, Fotografia, 1967, nr 11; tenże, *Nonkonformizm zorganizowany*, Litery, 1968, nr 4; Jasiński S., *Thorunium dla Janiny Gardzielewskiej*, Biuletyn Informacji Kulturalnej Toruń, nr 3/2007, marzec; Jaskuła R. Cz., *Gardzielewskiej opowieści o człowieku*, Pomorze, 1972, nr 18; Jędrzyński Z. (Wprowadzenie, opracowanie i przypisy), *Między Toruniem a Londynem. Korespondencja Stanisława Gliwy z Janiną i Zygfriedem Gardzielewskimi*, Toruń 2006; tenże, *Wrosła w kulturalny pejzaż Torunia. Artystka fotografik Janina Gardzielewska przez lata utrwalała piękno grodu Kopernika i jego ludzi*, Nowości - magazyn z 25 VIII 2006, R. 39, nr 198 (11023); tenże, *Wielka dama fotografii. Janina Gardzielewska (1926–2012), wybitna artystka i skromny, ciepły, życzliwy człowiek*, Nowości z 11 IV 2012, R. 44, nr 85; tenże, *Entuzjastka piękna, nauki i kultury. Światowa dama fotografii Janina Gardzielewska*, Głos Uczelni R. XXI (XXXVII), nr 5 (315), maj 2012; Johann A., w katalogu: *Wystawa fotografii Janiny Gardzielewskiej, Warszawa–Kordegarda 24 XI – 2 XII 1962 roku*; Mierzanowski J., *Janina Gardzielewska*, Słowo Powszechnie, 1988, nr 85; Oleradzka J., *Trwałe i piękne*, Fakty, 1985, nr 34; Ordan J. L., Rochowiak J., wywiad: *Koncentruję się na człowieku*, Przegląd Artystyczno-Literacki, 1995, nr 12; Pierściński P., *Fotografowie 1946–2006. Słownik biograficzny fotografów polskich (członków ZPAF)*, Warszawa 2006; tenże, w katalogu wystawy: *Moi znajomi – plastycy toruńscy*, Toruń 1983; tenże, *Janina Gardzielewska*, Fotografia, 1984, nr 3; Pietraszak A. T., *Od foto oceny do nagrody ministra*, Foto, 1986, nr 3; Sunderland J., *List do Janiny Gardzielewskiej*, Fotografia, 1960, nr 1; Tomaszewicz A., *Sztuka fotografii i sztuka przyjaźni. Życie i twórczość Janiny Gardzielewskiej*, praca magisterska powstała w 1997 r. w Instytucie Artystyczno-Pedagogicznym UMK pod kierunkiem dr. Bogusława Mansfelda; *Wybitny artysta sztuki książki i typografii. Materiały sesji poświęconej Zygfriedowi Gardzielewskiemu (1914–2001)*, red. J. Huppenthal i Z. Jędrzyński, Toruń 2003. Informacje w katalogach wystaw krajowych oraz okręgowych; nekrologi w „Nowościach” z 4 do 7 IV 2012; archiwum własne.

Zamieszczone w tekście fotografie pochodzą z prywatnych zbiorów autora.